

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΣΤΑ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΡΩΜΑΪΚΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ

Στίς φυλακές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας παρέμεναν οἱ κατηγορούμενοι πρὶν ἀπὸ τὴν διεξαγωγή τῆς δίκης καὶ οἱ κατάδικοι πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τῆς ποινῆς. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν χρησιμοποιοῦσαν τίς φυλακές γιὰ ἐκτίση στερητικῆς τῆς ἐλευθερίας ποινῆς¹. Παρά ταῦτα ὁ Διοκλητιανὸς στὴ δευτέρη διάταξη ὄριζε νὰ φυλακίζονται οἱ πρόεδροι τῶν ἐκκλησιῶν. Φυλακίσθηκαν τότε πολλοί. Ὁ ἀριθμὸς μάλιστα τῶν κρατουμένων ἦταν πολὺ μεγάλος^{1α}. Ἡ τρίτη αὐτοκρατορική διάταξη ἀπειλοῦσε μὲ βασανιστήρια τὰ μέλη τοῦ κλήρου ποὺ ἦταν φυλακισμένα καὶ ἀρνοῦνταν νὰ θυσιάσουν^{1β}.

Οἱ φυλακές ἦταν δημοτικὲς ἐξαρτώμενες ἀπὸ τίς τοπικὲς ἀρχές καὶ κρατικὲς ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ διοικητῆ τῆς ἐπαρχίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδικὰ κτήρια ὅπου στεγάζονταν οἱ φυλακές καὶ ἄλλα κτίσματα μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς φυλακές π.χ. ἓνα φρούριο ἢ μία κάμιнос². Οἱ ἰδιωτικὲς φυλακές ποὺ ὑπῆρχαν στοὺς μεγάλους οἴκους ἀπαγορεύθηκαν τὴν περίοδο τῆς Δεσποτείας. Ἡ διατήρηση ἰδιωτικῆς φυλακῆς ἀποτελοῦσε ἀδί-

¹ TH. MOMMSEN, *Le droit pénal*, III, σ. 304-308, FRANCA LA ROSA, *Note sulla «custodia» nel diritto criminale romano*, ἐν *Syntelesia Arangio - Ruiz*, I, σ. 310 - OLIVIA ROBINSON, *Private Prisons*, ἐν *R. I. D. A.* XV (1968), σ. 390 - Καὶ στὴν Αἴγυπτο ἡ φυλάκιση ἦταν προληπτική ἢ γιὰ ὀφειλές. Βλ. R. TAUBENSCHLAG, *L' emprisonnement dans le droit gréco-égyptien*, ἐν *Opera Minora*, 2, Varsovie 1959, σ. 713. Γιὰ τίς φυλακές βλ. καὶ J. TRIANTAFYLLOPOULOS, *Das Rechtsdenken der Griechen*. München 1985, σ. 78, 248.

² Π.χ. ὁ Δημήτριος φυλακίσθηκε «παρὰ τὸ στάδιον δημοσίου γητινίουτος βαλανίου περὶ τὰς τῶν ἐκεῖσε καμίνων φρουρεῖσθαι καμάρας». Δημήτριος, *A. SS. Oct. IV*, σ. 91, 98 - Μετὰ τὰ βασανιστήρια ὁ Παῦλος περιορίσθηκε «εἰς τὸ παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ Φρούριον, κατάκλειστον πεποιηκότες». Παῦλος, *Menaea Dec. 23* - Οἱ Μάρτυρες τῆς Νικοπόλεως φυλακίσθηκαν «εἰς τὸ δεσμοκτήριον εἰς τὸν πύργον τῆς πόλεως τῆς βλεπούσης κατὰ βορρᾶν, ἐνθα καὶ πηγὴ ὑπεκρέχει. ρέουσα ἐξωθεν τῆς πύλης τῆς πόλεως...». Μάρτυρες Νικοπόλεως, *A. SS. Jul. III*, σ. 39-41.

κημα³. Τήν απαγόρευση αυτή επανέλαβαν οί αυτοκράτορες Ζήνων⁴ και Ίουστινιανός⁵. Έπαναλαμβάνεται, επίσης, στα Βασιλικά⁶. Τά κείμενα τών μαρτυριών μνημονεύουν φυλάκιση σέ ιδιωτική φυλακή. 'Ο άρχων Αιγύπτου Μαρκιανός διέταξε νά φυλακίσουν τό γιό του «έν ιδιωτική φυλακή»⁷ όταν αυτός πήγε στόν τόπο όπου βασάνιζαν τόν Ίουλιανό και δήλωσε ότι είναι χριστιανός. Σέ ιδιωτική προφανώς φυλακή – δέν αναφέρει τίποτε τό κείμενο – φυλάκισε τόν Χρύσανθο ο πατέρας του, ο οποίος ήταν συγκλητικός⁸, όταν πληροφορήθηκε ότι ο γιός του ήταν χριστιανός. Διέταξε, μάλιστα, νά μήν του δίνουν παρά ελάχιστη τροφή και αυτή τίς βραδυνές ώρες⁹. Τό δικαίωμα φυλακίσεως του γιου προέρχεται από τήν έξουσία (patria potestas) του pater familias πάνω στα μέλη τής οικογένειας. 'Η πατρική έξουσία εξασθενεί τήν μετακλασική περίοδο μέ τήν επιρροή τών χριστιανικών άντιλήψεων¹⁰. Στή συνέχεια ο Χρύσανθος φυλακίσθηκε μετά από διαταγή του αυτοκράτορος σέ δημόσια φυλακή, «έν τή Τουλιανού φυλακή»¹¹.

³ Βλ. O. ROBINSON, Private Prisons, έν R. I. D. A. XV (1968), σ. 394. «Logically and legally, it is impossible that the prohibited private prisons of the later empire could be used for any lawful punishment of criminals. Criminal law had its own jurisdiction, its own prison; it is undeniable indication that the powerful did have their own prisons, and not only for slaves, and that a great man with many retainers could simply shut up a poor man until he did not dare act or refuse to act, or until his legal claim went by default... So it is very probable that legislation against private prisons was aimed inter alia at this sort of situation» και σ. 398: «...the maintenance of private prisons, became, if it had not been before, a crime in the later Empire, a specific abuse, notable firstly among the official classes, then among the great landlords, which threatened the credit of the central government.

⁴ C. Th. 9.11.1 – C. J. 9.5.1 486.

⁵ C. J. 9.5.2. 529.

⁶ D. 48.3.1 = Βασ. 60.55.1, 2.

⁷ Ίουλιανός και Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 273.

⁸ Για τίς ιδιωτικές φυλακές που διατηρούσαν οί δυνατοί βλ. O. ROBINSON, Private Prisons, έν R. I. D. A. XV (1968), σ. 394, 398.

⁹ Χρύσανθος και Δαρεία, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 257, A. SS. Oct. XI, σ. 471.

¹⁰ Για τήν patria potestas και τήν εξέλιξη της βλ. Δ. ΓΚΟΦΑ, Είσηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, 'Αθήναι 1979, I, σ. 58-59, B. NICHOLAS, An Introduction to Roman Law, Oxford 1965, σ. 65 έπ., 76 έπ., 81, 83, 84, M. KASER, Der Inhalt der patria potestas, έν Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte. Röm. Abtl., LVIII (1938), σ. 62-87. – A. M. RABELLO, Effetti personali della patria potestas I. Dalle origini al periodo degli Antonini. Milano 1979, όπου σχετική βιβλιογραφία – YAN THOMAS, Vitae necisque potestas. Le père, la cité, la mort, έν Du châtement dans la cité. Collection de l' École Française de Rome – 79, Rome 1984, σ. 499-548.

¹¹ Οί φυλακές είχαν διάφορες ονομασίες, που προέρχονταν είτε από τόν ιδρυτή τους ή από άλλη αίτία. – Για τήν φυλακή του Τουλιανού ο J. NORET στα An. Boll. 90 (1972), σ. 114 πα-

Σέ άλλα κείμενα αναφέρεται ρητά ότι ο ήγεμών διατάσσει τήν φυλάκιση τών κατηγορουμένων χριστιανών σέ δημόσια φυλακή. 'Ο τριβούνος Λαμπάδιος π.χ. φυλακίζει σέ δημόσια φυλακή τούς τεχνίτες που άρνούσαν νά θυσιάσουν¹².

Σύμφωνα μέ τά κείμενα τών μαρτυριών οί χριστιανοί φυλακίζονταν μετά τήν σύλληψη τους και έως ότου διεξαχθεί ή δίκη¹³ μετά από έντολή του δικαστή¹⁴ ή βάσει τών διαταγμάτων για τούς διωγμούς τών χριστιανών¹⁵. 'Ο

παρηεί τά έξης: «le latin correct «in carcere Tulliano» a été rendu par έν τή του Τουλιανού φυλακή, mais je crains que ce ne soit là une «emendatio» tacite de l' éditeur, car, sur les 4 mss. que j' ai pu consulter, deux ont έν τή του Ίουλιανού φυλακή et les deux autres ont une leçon encore plus corrompue, έν τή του Ύαλίνου φυλακή. Comme il s' agit de la prison prétendument fondée par Tullius Hostilius il est évident que la tradition grecque est corrompue, et il est probable qu' elle remonte à un έν τή του Τουλιανού φυλακή, qui est une mauvaise traduction de «in carcere Tulliano».

¹² Τέσσαρες έστεφανομένοι, A. SS. Nov. III, σ. 776.

¹³ Βλ. π.χ. 'Αθηνογένης έπ., 'Αν. Ίεροσ. Σταχ. 4, σ. 253, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 178 – 'Ακυλίνα, A. SS. Jun. II, σ. 677 – Βάρος, Κλεοπάτρα..., A. SS. Oct. VIII, σ. 428, P. G. 115 στ. 1141 έπ. – Δουλδς, A. SS. Jun. II, σ. 1043 – Γουρίας, Σαμωνάς και 'Αθίθος, Menaea Nov. 15 – Δάσιος, An. Boll. 16 (1897), σ. 13 – 'Ελικονίς, A. SS. Maii VI, σ. 741 – Εύτρόπιος, Κλεόνικος και Βασίλειος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 174 – Εύλάμπιος και Εύλαμπία, P. G. 115 στ. 1056 – Θεοδώρα και Δίδυμος, A. SS. April. III, σ. LXIII, – Ίουλιανός και Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 262 – Ίανουάριος έπ., An. Boll. 102 (1984), σ. 142 – Βλάσιος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 331 – Δημήτριος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 45 – Δέκα μάρτυρες, Scritti agiografici II, σ. 391, Κρητικά Χρονικά 2 (1948), σ. 572 – Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 339, Κυπριακά Σπουδαί 30 (1966), σ. 134 – Λουκιλλιανός, Παύλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 188, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 7, A. SS. Jun. I, σ. 280 – Μένιγνος, Synax. Eccl. CP. σ. 531 – Πελαγία, A. SS. Maii I, σ. 751 – Τρόφιμος και Δορυμέδων, P. G. 115 στ. 742 – Τρόφιμος και Εύκαρπίων, Menaea Mart. 18 – Νίκων, A. SS. Mart. III, σ. 21*.

¹⁴ Π. χ. 'Αθηνογένης έπ., 'Αν. Ίεροσ. Σταχ. 4, σ. 253, 254, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 178 – 'Ακυλίνα, A. SS. Jun. II, σ. 677 – Βάρος, Κλεοπάτρα..., A. SS. Oct. VIII, σ. 428 – 'Ελικονίς, A. SS. Maii VI, σ. 741 – Εύλάμπιος και Εύλαμπία, A. SS. Oct. V, σ. 75 – Ίανουάριος, An. Boll. 102 (1984), σ. 142 – Βλάσιος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 331 – Δημήτριος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 45 – Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία σ. 339, Κυπριακά Σπουδαί 30 (1966), σ. 134 – Λουκιλλιανός, Παύλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 188, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 7, A. SS. Jun. I, σ. 280 – Μένιγνος, Synax. Eccl. C.P. σ. 531 – Πελαγία, A. SS. Maii I, σ. 751 – Τρόφιμος και Δορυμέδων και Σαθάτιος, P.G. 115 στ. 742.

¹⁵ 'Ο Λικίνιος π.χ. κινεί διωγμό και μετά από λίγο χρόνο «προστίθισι διατάγματα τυραννικά, ώς τούς όμολογούντας έαυτούς Χριστιανούς είναι έν φρουρά βάλλεσθαι...». Δονάτος, Μακάριος και Θεόδωρος, A. SS. Maii V, σ. 150 – Τά κείμενα τών μαρτυριών δίνουν περιλήψεις τών διαταγμάτων τών διωγμών. Μέ βάση τά διατάγματα αυτά είχαν γεμίσει οί φυλακές χριστιανούς. – Έξ άλλου σύμφωνα μέ τή ρωμαϊκή νομοθεσία D. 48.3.1 και C. J. 9.4.6 «De custodia reorum proconsul aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona an militi tradenda... vel fideiussoribus committenda vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis quod obicitur

κατηγορούμενος χριστιανός φυλακίζόταν και κατά την διάρκεια της διεξαγωγής της δίκης και ιδίως μεταξύ των συνεδριάσεων του δικαστηρίου και μετά τα βασανιστήρια. Και αυτό γιατί η δίκη κρατούσε πολλές ημέρες και οι συνεδριάσεις του δικαστηρίου έπαναλαμβάνονταν¹⁶. Στην περίπτωση

qualitate vel propter honorem aut propter amplissimas facultates vel pro innocentia personae vel pro dignitate eiusqui accusari facere solet».

¹⁶ 'Αλφειός, Ζώσιμος, 'Αλέξανδρος και Μάρκος..., ΤΑΦΕΛ, σ. 32 - 'Αγάπιος, Ρ. Γ. 20 στ. 1480 - 'Ανδρέας στρατηλάτης, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 297 - 'Ακάκιος έπ., ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 300 - 'Αρτέμων, Μenaea Mart. 24 - 'Ανθούσα ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 314, Α. SS. Aug. IV, σ. 503 - Μαρίνος, Α. SS. Aug. II, σ. 348 - Κλήμης έπ., Synax. Eccl. CP., σ. 417 - Κοδράτος, Κυπριανός, Διονύσιος..., ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 217 - Βάρος, Κλεοπάτρα..., Ρ. Γ. 115 στ. 1149 - 'Ακάκιος, Ρ. Γ. 115 στ. 229 - Βάσσα..., ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 301 - Βαθύλας, Μenaea Sept. 4 - Δουλάς, Latysen II, σ. 63, Α. SS. Jun. II, σ. 1045, 1047 - 'Ελικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 741 - 'Ερμυλος και Στρατόνικος, An. Boll. 89 (1971), σ. 12-13, 14, 17, 24-25, 26, 33, 41, 42, 43-44, An. Boll. 31 (1912), σ. 255 - Εὐτρόπιος, Κλεόνικος και Βασιλίσκος, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 176-177, Ειρηναίος έπ., ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 282, ΙΙ, σ. 310, Α. SS. Mart. III, σ. 23* - 'Ερασμος, An. Boll. 101 (1983), σ. 16 - Εὐλάμπιος και Εὐλαμπία, Α. SS. Oct. V, σ. 75 - Εὐπλος, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 268 - Εὐθιώτος, Μenaea Dec. 18 - Θεοδώρα και Δίδυμος, Α. SS. April. III, σ. LXIV - Θεόδωρος έπ., ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 139 - 'Ιουλιανός, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 84-85, 'Ιέρων, Α. SS. Nov. III, σ. 337 - 'Ιουλιανός και Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 287, 289, 292, Synax. Eccl. CP., σ. 760-761, 'Ιανουάριος, An. Boll. 102 (1984), σ. 142, 144 - 'Ιππόλυτος, An. Boll. 100 (1982), σ. 52 - Θεόδωρος στρατηλάτης, Synax. Eccl. CP. στ. 738, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 32-33, Α. SS. Nov. IV, σ. 87, Inédits byzantins σ. 80 - Θεόδωρος τήρων, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 89, An. Boll. 80 (1962), σ. 321, Α. SS. Nov. IV, σ. 29, 44, 51, 73 - Βλάσιος, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 331 - Γεώργιος, Ρ. Γ. 115, στ. 148, 156 - Δημήτριος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία σ. 45, Α. SS. Oct. IV, σ. 91, 98 - 'Αγάθη, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 16-17, Dix textes, σ. 24, 26-28, 'Απφιανός και Αιδέσιος, An. Boll. 16 (1897), σ. 124, 126-127, Εὐσεβίου Mart. Παλ. 4, 5 - 'Αδριανός, Ναταλία..., ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 319, 320, 321, 323, Α. SS. Sept. III, σ. 219, 220, 222, 224, 226-227, 'Ανθούσα, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 314, Α. SS. Aug. IV, σ. 503 - Μάξιμος, Ντάντας, Κυντιλιανός, Α. SS. April. II, σ. 975 - Μάξιμος, Θεόδοτος και 'Ασκληπιοδότη, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 106, 108, 109 - Μαρίνος, Α. SS. Aug. II, σ. 348 - Λουκιλλιανός, Παύλα..., An. Boll. 84 (1966), σ. 147, 31 (1912), σ. 190, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 810 - 'Ολίβια (ή Λίβια), Εὐτροπία και Λεωνίς, An. Boll. 76 (1958), σ. 312 - Μάρτυρες Νικοπόλεως, Α. SS. Jul. III, σ. 39-41, 43-45, Μαρίνα, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 181 - Λαυρέντιος, Εὐστός, 'Ιππόλυτος, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 265 - Κλαύδιος, 'Αστέριος, Νέων..., Μenaea Oct. 30 - Κάρπος, Παπύλος..., Ρ. Γ. 115 στ. 113, 116, 120, 125 - Καπιτωλίνα και 'Ερωτηίς, Α. SS. Oct. XII, σ. 213, 216 - Κυπριανός μάγος, Ρ. Γ. 115 στ. 874 - Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 308 - Μυρώπη, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 173, Synax. Eccl. CP., σ. 274 - Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 246 - 'Ορέστης, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία σ. 335 - Παύλα..., Inédits byzantins, σ. 62, 64 - Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 331-333, Προκόπιος, An. Boll. 80 (1962), σ. 183, 188, 190, Inédits byzantins σ. 107 - 'Ιουλιανή και Παῦλος, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 180-181, Πιόνιος, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 239 - Σευηριανός, Α. SS. Sept. III, σ. 361 - Στέφανος έπ., ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 260 - Τρόφιμος, Δορμεδών, Σαββάτιος, Ρ. Γ. 115 στ. 737, 742, 748, Α. SS. Sept. VI, σ. 16, 19 - Τρύφων, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 5 - Τιτίων, Α. SS. Aug. IV, σ. 767 - Μάρτυρες σαράντα, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 210-211, 212 - Πρόθος, Τάραχος, 'Ανδρόνικος, Inédits byzantins, σ. 220, 223 - Ρωμανός, An. Boll. 50 (1932), σ. 243 - Παῦλος έπ., Μenaea Dec. 23, Synax. Eccl. CP. στ. 337-340.

αὐτή οι χριστιανοί δέν ἔμεναν γιά μεγάλο χρονικό διάστημα στή φυλακή, συνήθως ἔως τήν ἐπόμενη προσαγωγή τους στό δικαστήριο πού δέν ἦταν ὀρισμένη. Μπορεῖ νά ἔμεναν γιά λίγες ὥρες (συνήθως τήν ὥρα πού οἱ παράγοντες τῆς δίκης ἀποσύρονταν γιά φαγητό)¹⁷ ἢ ἔως τήν ἐπομένη τό πρωῖ¹⁸, ἢ γιά μερικές ἡμέρες ὅπως τρεῖς ἡμέρες¹⁹, τέσσερες ἡμέρες²⁰, πέντε ἡμέρες²¹, ἑπτά ἡμέρες²², ὀκτώ ἡμέρες²³ ἢ και γιά λίγο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα εἴκοσι δύο ἡμερῶν²⁴, εἴκοσι ἕξ ἡμερῶν²⁵. Σέ σπάνιες περιπτώσεις ἡ φυλάκιση ἐφόανε τούς τέσσερες μῆνες²⁶, τά δύο²⁷ ἢ τά τρία χρόνια²⁸.

Μετά τήν ἀπαγγελία τῆς ποινῆς και μέχρι τήν ἐκτέλεση ὁ καταδικασθεῖς παρέμενε στή φυλακή. Στίς περιπτώσεις πού ἡ ποινή ἦταν ὁ θάνατος διά τῆς πυρᾶς ἢ ad bestias και ὁ χριστιανός δέν πέθαινε παρέμενε στή φυλακή²⁹. Σέ ὀρισμένα κείμενα ἀναφέρεται ὅτι φυλάκιζαν τούς χριστιανούς γιά

¹⁷ «Μέχρις ὥρας ἑβδόμη», Μάξιμος, Ντάντας, Κυντιλιανός, Α. SS. April. II, σ. 975 - 'Ολίβια (ή Λίβια), Εὐτροπία και Λεωνίς, An. Boll. 76 (1958), σ. 312 - Μάρτυρες Νικοπόλεως, Α. SS. Jul. III, σ. 43 - Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 331.

¹⁸ Εὐτρόπιος, Κλεόνικος, Βασιλίσκος, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 176 - Λουκιλλιανός, Παύλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 190 - Πρόθος, Τάραχος, 'Ανδρόνικος, Ρ. Γ. 115 στ. 1076 - Τρόφιμος, Δορμεδών, Σαββάτιος, Α. SS. Sept. VI, σ. 18.

¹⁹ Βασιλεύς έπ., Α. SS. April. III, σ. LII - 'Ερμυλος και Στρατόνικος, An. Boll. 89 (1971), σ. 12-13, 24-25, 41 - Μώκιος, An. Boll. 83 (1965), σ. 20.

²⁰ Εὐλάμπιος και Εὐλαμπία, Α. SS. Oct. V, σ. 77.

²¹ Θεόδωρος στρατηλάτης, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 32-33, Α. SS. Nov. IV, σ. 87 - Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 249 - Σευηριανός, Α. SS. Sept. III, σ. 361 - Φιλέταιρος και Εὐθιώτος, Α. SS. Maii IV, σ. 318.

²² 'Επτά ἡμέρες ἔμειναν οἱ Χαρίσιμος και Νεόφυτος, οἱ «πρόκριτοι ἀπό τούς οἰκέτες τῆς 'Ανθούσας», 'Ανθούσα, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 314, Α. SS. Aug. IV, σ. 503 - 'Ακάκιος, Ρ. Γ. 115, στ. 229 - Εὐπλος, Ρ. Γ. 115, στ. 528, Note agiografiche 7, σ. 240.

²³ Μώκιος, An. Boll. 83 (1965), σ. 21, 31 (1912), σ. 172 - Μάρτυρες σαράντα, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 211.

²⁴ Φιλέταιρος και Εὐθιώτος, Α. SS. Maii IV, σ. 328.

²⁵ Μώκιος, An. Boll. 83 (1965), σ. 17.

²⁶ Γουρίας, Σαμωνάς, 'Αθιθος, Μenaea Nov. 15.

²⁷ Πάμφιλος..., Α. SS. Jun. I, σ. 67 - «Μαρκελλίνος και Μάρκος ἀτάδελφοι χρονίαν ὑπομείναντες κάθειρξιν...», Σεβαστιανός..., Synax. Eccl. CP. στ. 321.

²⁸ Τρία χρόνια ἦταν στή φυλακή ὁ ἱερεὺς Κύριλλος. Τέσσερες ἔστεφανωμένοι, Α. SS. Nov. III, σ. 769.

²⁹ 'Αγάπιος, Ρ. Γ. 20 στ. 1480 - Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 308 - Εὐθιώτος, Μenaea Dec. 18 - Μύρων, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 305 - Μάξιμος, Θεόδοτος, 'Ασκληπιοδότη, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 109 - Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 249 - Παντελεήμων, ΛΑΤΥΣΕΝ ΙΙ, σ. 220 - Τρόφιμος και Θαλλός, ΛΑΤΥΣΕΝ Ι, σ. 267 - Φιλέταιρος και Εὐθιώτος, Α. SS. Maii IV, σ. 318, 328 - Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 169, 83 (1965), σ. 17.

νά τούς δοθεῖ χρόνος «διασκέψεως καὶ μεταβολῆς»³⁰ ἢ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ δικαστής ζητοῦσε ἀπὸ πρόσωπα πού μποροῦσαν νά ἐπιρεάσουν τὸν κατηγορούμενο ἢ κατάδικο χριστιανὸ νά πᾶνε στὴ φυλακὴ καὶ νά προσπαθήσουν νά τὸν μεταπείσουν. Ἔτσι φίλοι βουλευτῆς τοῦ Δορυμέδοντα πῆγαν στὴ φυλακὴ νά τὸν πείσουν νά θυσιάσει. Ἡ μητέρα τοῦ Ἰουλιανοῦ ζήτησε προθεσμία τριῶν ἡμερῶν καὶ ἔμεινε μαζί του στὴ φυλακὴ γιὰ νά τὸν μεταπείσει³¹.

Οἱ χριστιανοὶ φυλακίζονταν σὲ κελλιὰ εἴτε μόνοι εἴτε μέ ἄλλους μαζί. Μόνος του ἦταν ὁ Παφνούτιος ἕως ὅτου φυλάκισαν σαράντα ἄρχοντες, τούς ὁποίους τὴ νύκτα μέσα στὴ φυλακὴ κατήχησε στὸ χριστιανισμό³². Μέ σαράντα ἄλλους κρατούμενους ἦταν ὁ Μάμας³³ καὶ ὁ Ἰέρων φυλακίσθηκε στὴ Μελιτηνὴ μέ ἄλλους τριάντα³⁴. Μαζί μέ ἄλλους φυλακίσθηκε καὶ ὁ Καλλίστρατος καὶ ὁ Κύριλλος. Δέν ὑπῆρχε διαχωρισμός στους φυλακισμένους καὶ γι' αὐτὸ οἱ χριστιανοὶ φυλακίζονταν εἴτε μέ ἄλλους ὁμοθρήσκους τους εἴτε μέ κατηγορουμένους ἢ καταδικασμένους γιὰ διάφορα ἀδικήματα. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὀρισμένες φορές ὁ δικαστής διέτασσε νά εἶναι ὁ χριστιανὸς σὲ ἀπομόνωση καὶ ἔπαιρνε εἰδικὰ μέτρα γιὰ νά μὴ ἔρχεται σὲ ἐπαφή μέ κανένα. Σφράγιζε π.χ. τίς πόρτες, ὅπως π.χ. ὁ Διοκλητιανὸς σφράγισε «τῷ δακτυλιδίῳ αὐτοῦ» τίς πόρτες τῆς φυλακῆς πού ἦταν ὁ Ἐρασμος, ὁ ἔπαρχος «τῷ δακτυλιδίῳ» σφράγισε τίς πόρτες τῆς φυλακῆς στὴν ὁποία εἶχε θάλει τὸν Εὐπλο καὶ ὁ ἡγεμὼν Αἰγύπτου «τῷ δακτυλιδίῳ αὐτοῦ» σφράγισε τὰ κλεῖθρα τῆς φυλακῆς πού ἦταν ὁ γιὸς του καὶ ὁ Ἰουλιανός³⁶.

Στὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν γίνεται διάκριση ἀνάμεσα στὴν «ἐξωτέρω» καὶ στὴν «ἐσωτέρω» φυλακὴ. Ἡ «ἐσωτέρω» περιγράφεται ὡς «ζοφώδης καὶ πνιγηρά»³⁷, «σκοτεινὴ»³⁸, καὶ ἐκεῖ ὅπου «τὰ τῶν κατακρίτων μέλη, πολυ-

³⁰ Ἀγάθη, Dix textes, σ. 24 – Μάμας, Ιωαννοῦ: Ἀγ. Μνημεῖα, σ. 348 – Θεοδώρα καὶ Δίδυμος, A. SS. April. III, σ. LXIV.

³¹ Τρόφιμος, Δορυμέδων, Σαθθάτιος, P. G. 115, σ. 748 – Ἰουλιανὸς Ἀναζαρθηνός, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 86, Synax. Eccl. CP., σ. 762, An. Boll. 15 (1896), σ. 75.

³² Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 330, 331-333.

³³ Μάμας, Ιωαννοῦ: Ἀγ. Μνημεῖα, σ. 348.

³⁴ Ἰέρων, A. SS. Nov. III, σ. 336.

³⁵ Καλλίστρατος, P. G. 115, σ. 890-895, Τέσσαρες ἐστεφανωμένοι, A. SS. Nov. III, σ. 769.

³⁶ Ἐρασμος, An. Boll. 101 (1983), σ. 10 – Εὐπλος, P. G. 115, σ. 528, Note agiografiche 7, σ. 240 – Ἰουλιανὸς καὶ Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 279.

³⁷ Ἀκάκιος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 300 – Ἀνθούσα, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 314, A. SS. Aug. IV, σ. 503 – Ἐρμούλος καὶ Στρατόνικος, An. Boll. 89 (1971), σ. 41 – Θεόδωρος τήρων, A. SS. Nov. IV, σ. 73 – Ἀγάθη, Dix textes, σ. 24.

³⁸ Δασίος, An. Boll. 16 (1897), σ. 13 – Ἐρμούλος καὶ Στρατόνικος, An. Boll. 89 (1971), σ. 14, 26, 42, 31 (1912), σ. 255 – Ἀγάθη, Dix textes, σ. 24 – Μένιγνος, Synax. Eccl. CP., σ. 531 – Οὐρπασιανός, Menaea Mart. 9 – Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 331.

χρονία τῇ τηκεδόνι καταναλισκόμενα, φρικτῶν σκαλήκων ἐσμούς ἀνέβρυν, καὶ ὁσμή πάσης ὁσμῆς χείρων»³⁹. Στὴν «ἐσωτέρω» φυλακὴ δέν ἐπιτρέπονταν οἱ ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ἢ περιποίηση τῶν κρατουμένων, ἢ προσφορά ἰδιαίτερης τροφῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Πιόνιου. Οἱ χριστιανοὶ πῆγαιναν φαγητὸ στους κρατουμένους καὶ στὸν Πιόνιο. Αὐτοὶ ἀρνοῦνταν νά τὸ πάρουν. Ὁργίσθηκαν οἱ δεσμοφύλακες καὶ τούς ἔβαλαν «εἰς τὸ ἐσώτερον πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς τὴν σύμπασαν φιλανθρωπίαν. Δοξάσαντες οὖν τὸν θεὸν ἠσύχασαν παρέχοντες αὐτοῖς τὰ συνήθη, ὡς μεταγνῶναι τὸν ἐπάνω τῆς φυλακῆς καὶ πάλιν μεταγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὰ ἐμπροσθεν»⁴⁰. Πολλὰ παραδείγματα δίνουν τὰ μαρτύρια γιὰ τὴν κακὴ μεταχείριση τῶν κρατουμένων στὴν «ἐσωτέρω» φυλακὴ⁴¹, πού ἦταν χειρότερη ἀπὸ τὴν «ἐξωτέρω», ἂν καὶ γενικά ἡ κατάσταση τῶν φυλακῶν, ὅπως περιγράφεται στὰ κείμενα, ἦταν κακὴ⁴². Φυλάκιζαν, συνήθως, τούς χριστιανούς στὴν «ἐσωτέρω» φυλακὴ ὅταν εἶχαν ὁμολογήσει τὴν ἰδιότητά τους καὶ εἶχαν ἀρνηθεῖ νά συμμορφωθοῦν μέ τίς αὐτοκρατορικές διατάξεις.

Ἡ φυλάκιση διακρινόταν σὲ ἀπλὴ κάθειρξη καὶ σὲ κάθειρξη vincula, ὁ φυλακισμένος δηλ. ἀνάλογα μέ τὴν τάξη του ἢ τὸ ἀδίκημα πού εἶχε διαπράξει, ἦταν δεμένος μέ ἄλυσίδες (catenae) ἢ ἦταν σὲ πέδες (compedes, pedicae) ἢ τούς ἔβαζαν χειροπέδες (manicae) ἢ τούς ἔδεναν στὸ λαιμὸ καὶ τὰ πόδια μέ σιδερένια ἄλυσίδα (nervus) ἢ μέ δερμάτινες λουρίδες (boiae) ἢ τούς ἔδεναν σὲ πάσσαλο ξύλινο (columbar, τὸ ξύλον).

Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν δίνουν πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο πού ἦταν φυλακισμένοι οἱ χριστιανοί. Ὁ Μαρῖνος φυλακίσθηκε μέ βαρεῖα σίδερα⁴³,

³⁹ Ἰουλιανὸς καὶ Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 273.

⁴⁰ Πιόνιος, MUSURILLO σ. 150 – Ὁ G. HUMBERT, στὸ ἄρθρο carcer στὸ D. A. G. R., περιγράφει τὴν παλιὰ φυλακὴ τῆς Ρώμης πού οἱ Ρωμαῖοι τὴν ἀποκαλοῦσαν carcer. Εἶχε μία ὑπόγεια φυλακὴ καὶ μία πρὸ ὑψηλά. «Les prisonniers... pouvaient être enfermés, soit dans la partie supérieure, qui n' avait jadis de jour que par d' étroites meurtrières... soit, en cas de condamnation, lancés dans le cachot par une ouverture de la voûte: là on les étranglait comme les complices de Catilina, ou on les laissait mourir de faim comme Jugurtha».

⁴¹ Ὁ ἡγεμὼν διέταξε νά θάλουν τὸν Δουλᾶ στὴν «ἐσωτέρω» φυλακὴ καὶ εἶχε ἀπαγορεύσει κάθε ἐπιμέλεια. Ὁ Δουλᾶς ἐμφανίσθηκε στὸ δικαστήριό μέ πολὺ καλὴ ὄψη καὶ ὁ ἡγεμὼν ἀπευθύνθηκε αὐστηρὰ στὴν τάξη «... οὐ παρήγγειλα ὑμῖν μηδεμιᾶς αὐτὸν ἐπιμελείας τυχεῖν» Καὶ ὁ κομενταρήσιος εἶπε «Μὰ τὸ σὸν μέγεθος, εἰς τὴν ἐσωτέρω φυλακὴν κατεῖχτο, κατὰ τοῦ τραχήλου τὸν Ἡρακλέα ἔχων λιτρῶν τ». Δουλᾶς, A. SS. Jun. II, σ. 1045.

⁴² Ἡ φυλακὴ στὴν ὁποία ὁ αὐτοκράτωρ Νουμμεριανὸς ἔκλεισε τὸν Χρῦσανθο ἦταν «θοροβώδης καὶ πλήρης δυσωδίας, ἐπειδὴ τὰ κανάλια ἐκεῖθεν διήρχοντο καὶ ζοφώδης δὲ λίαν...». Χρῦσανθος καὶ Δαρεία, A. SS. Oct. XI, σ. 482, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 260.

⁴³ Μαρῖνος, A. SS. Aug. II, σ. 348.

ὁ Ἄνθιμος καὶ ὁ Δουλαῖς δεμένοι με σιδερένιες ἀλυσίδες⁴⁴. Πολλοὶ μάρτυρες ἦταν φυλακισμένοι με σίδερα στὰ πόδια, στὰ χέρια, στὸν τράχηλο καὶ ἦταν περισφιγμένοι με σιδερένιους κλοιούς⁴⁵. Οἱ ἀλυσίδες αὐτές ἦταν βαριές⁴⁶ ὥστε νά δυσκολεύουν τοὺς κρατούμενους νά σταθοῦν. Ὁ Ἄδριανός π.χ. καὶ οἱ σύντροφοὶ του ἦταν ἀδύνατο νά σταθοῦν ὄρθιοι λόγῳ τῶν δεσμῶν⁴⁷. Στὴν «ἐσωτέρα» φυλακὴ ἀσφάλιζαν τὰ πόδια τῶν κρατουμένων στὸ ξύλο⁴⁸. Ὁ δικαστὴς διέταξε τὸν Ἀκάκιο «... ὑπὸ ἀσφαλὴν φρουρὰν τὴν ἐνδοτέραν εἰς τρία κεντήματα τοῦ ξύλου θαλόντες, περιθέτε σίδηρα, βαρέα κατὰ τοῦ τραχήλου καὶ κατὰ παντός τοῦ σώματος...»⁴⁹, τὸν Τρόφιμο «... βληθέντα εἰς τέσσαρα κεντήματα...»⁵⁰, «... τοῦ κολαστηρίου ξύλου ἀποταθῆναι, ὅπω μὴδὲ ἐνταῦθα ἔχοι ἀναπνεῦσαν»⁵¹, τὸν Ρωμανό «μόνον ὑπὸ πέντε κεντημάτων ἄμφω τῷ πόδε διαταθέντα ἐν αὐτῷ κείμενον τῷ ξύλῳ θρόχῳ περιβληθέντα...»⁵² καὶ τὸν Πρόβο «εἰς τέσσαρας ὁπὰς τοῦ κολαστηρίου ξύλου ἀποταθῆναι»⁵³.

Ἐκτός ἀπὸ τίς ἀλυσίδες, τὴν ποδοκάκη, τὸ ξύλο χρησιμοποιοῦσαν οἱ ρωμαϊκὲς ἀρχές καὶ ἄλλους τρόπους γιὰ τὴν σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐξουθένωση τῶν κρατουμένων χριστιανῶν. Τὸν Γεώργιο π.χ. «πέδαις τοῦ αὐτοῦ πόδας δεσμοῦσιν, ὑπτιον δὲ διατείναντες καὶ βαρεὶ λίθῳ τὰ στέρνα καταβρύνουσιν»⁵⁴ καὶ τὸν Χρῦσανθο εἶχαν σιδηροδέσμιο καὶ γυμνό⁵⁵.

⁴⁴ Ἄνθιμος, P. G. 115 στ. 181 – Δουλαῖς, A. SS. Jun. II, σ. 1047.

⁴⁵ Μαρῖνος, A. SS. Aug. II, σ. 348 – Μάρτυρες Νικοπόλεως, A. SS. Jul. III, σ. 39 – Εὐλάμπιος καὶ Εὐλαμπία, A. SS. Oct. V, σ. 75 – Τέσσαρες ἐστεφανωμένοι, A. SS. Nov. III, σ. 769 – Φιλέταιρος, Εὐθιῶτος, A. SS. Maii IV, σ. 318 – Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 330 – Προκόπιος, An. Boll. 80 (1962), σ. 186, 190, Inédits byzantins, σ. 116, 125 – Πρόβος, Τάραχος, Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 567, 569 – Ἰουλιανὴ καὶ Παῦλος, LATYSEV I, σ. 180, Inédits byzantins, σ. 218.

⁴⁶ Ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε δώσει ἐντολὴ νά ἀσφαλίσουν τὸν Ἐρασμο με ἀλυσίδες σιδερένιες ἐξακοσίων λιτρῶν. Ἐρασμος, An. Boll. 101 (1983), σ. 10.

⁴⁷ Ἄδριανός, Ναταλία..., LATYSEV II, σ. 320, A. SS. Sept. III, σ. 222.

⁴⁸ Βάρος, Κλεοπάτρα..., A. SS. Oct. VIII, σ. 430 – Ἄδριανός, Ναταλία..., A. SS. Sept. III, σ. 222 – Γουρίας, Σαμωνᾶς..., Menaea Nov. 15 – Μένιγνος, Synax. Eccl. CP. σ. 531 – Πρόβος, Τάραχος..., Inédits byzantins σ. 220 – Βαθύλας, Menaea Sept. 4 – Ἀπφιανός καὶ Αἰδέσιος, An. Boll. 16 (1897), σ. 124.

⁴⁹ Ἀκάκιος, P. G. 115 στ. 229, 232.

⁵⁰ Τρόφιμος, Δορυμέδων..., A. SS. Sept. VI, σ. 171.

⁵¹ Τρόφιμος, Δορυμέδων..., P. G. 115, στ. 737.

⁵² Ρωμανός, An. Boll. 50 (1932), σ. 243.

⁵³ Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115, στ. 737.

⁵⁴ Γεώργιος, P. G. 115 στ. 148.

⁵⁵ Χρῦσανθος καὶ Δαρεία, A. SS. Oct. XI, σ. 482.

Στοὺς φυλακισμένους χριστιανούς ἔδιναν τὴν ἀναγκαῖα τροφή γιὰ νά διατηροῦνται στὴ ζωὴ. Σέ μερικές περιπτώσεις ὁ δικαστὴς ὄριζε με ἀπόφασή του τὴν ποσότητα τροφῆς πού ἔπρεπε νά δίνει ὁ δεσμοφύλακας στὸν κρατούμενο⁵⁶. Ἄλλοτε ἀπαγόρευε νά παρέχεται καὶ αὐτὴ ἡ ἀπαραίτητη τροφή (ἄρτος καὶ ὕδωρ)⁵⁷ με ἀπειλὴ θανατικῆς ποινῆς γιὰ ὅσους φύλακες ἢ ἰδιώτες παρέβαιναν τὴν ἐντολὴ⁵⁸. Ἡ ἀπαγόρευση παροχῆς τροφῆς ἴσχυε ὡς τιμωρία γιὰ ὀρισμένες ἡμέρες, πέντε π.χ. ἡμέρες ἔμεινε ἄσιτος ὁ Θεόδωρος⁵⁹. Δέν ἔδιναν καθόλου τροφή ὅταν ὁ χριστιανὸς εἶχε καταδικασθεῖ σὲ θάνατο ἀπὸ ἀσιτία.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς φυλακίσεως καὶ ἰδίως μετὰ τὰ βασανιστήρια οἱ χριστιανοὶ εἶχαν ἀνάγκη ἰατρικῆς περιθάλψεως. Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν ἀναφέρουν ὅτι γιατροί, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτες, φίλοι, συγγενεῖς τῶν φυλακισμένων πῆγαιναν στὴν φυλακὴ καὶ περιποιόντουσαν τοὺς κρατούμενους. Δέν γνωρίζομε, ὅμως, ἂν ὑπῆρχαν εἰδικοὶ γιατροὶ τῶν φυλακῶν ἐντεταλμένοι στὴ θεραπεία τῶν φυλακισμένων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ εἴσοδος στὴς φυλακὲς γιὰ τοὺς γιατροὺς ἦταν ἐλεύθερη. Οἱ γιατροὶ Κοσμάς καὶ Δαμιανός ἐπισκέπτονταν τίς φυλακὲς καὶ περιέθαλλαν τοὺς χριστιανούς. Ὁ Διομήδης λόγῳ τῆς «ιατρικῆς τέχνης» ἔμπαινε ἐλεύθερα στὴς φυλακὲς καὶ «... ἰχῶρας τῶν τραυμάτων αὐτῶν ἀπέσμιχε, λουτροῖς θερμοῖς ἐκκαθαίρων καὶ τὰ ἐκ τῆς τέχνης ἐπιτιθέμενος βοηθήματα· ἀλλὰ καὶ λόγοις ὑπεστήριζε...»⁶⁰. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ ἄλλοι, μεταξύ τῶν ὁποίων «ἐντιμοί», περιέθαλλαν τοὺς φυλακισμένους χριστιανούς. Ὁ Δορυμέδων π.χ. «παρὰ βουλευταῖς τῶν πρωτείων ἤξιωμένος» ἐπισκεπτόταν τὸ δεσμοτήριο καὶ περιποιόταν τὸν Τρόφιμο⁶¹. Πολλὲς γυναῖκες πῆγαιναν στὴς φυλακὲς καὶ περιέθαλλαν τοὺς κρατούμενους. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἄδριανοῦ, Ναταλία, ἀπὸ τίς εὐγενεῖς γυναῖκες τῆς πόλεως, μαζί με πολλὰς γυναῖκες εὐγενεῖς, πῆγαινε στὴ φυλακὴ ὅπου ἦταν ὁ Ἄδριανός καὶ οἱ σύντροφοὶ του καὶ περιποιό-

⁵⁶ Γιὰ τὸν Θεόδωρο π.χ. ὁ δικαστὴς ἔδωσε ἐντολὴ νά τοῦ δίνουν «εἰ μὴ οὐκίαν ἐκάστης ἡμέρας ἄρτου καὶ βραχυτάτου ὕδατος». Θεόδωρος τήρων, An. Boll. 80 (1962), σ. 321.

⁵⁷ Ἀγάθη, LATYSEV I, σ. 16-17, Ἰανουάριος, An. Boll. 102 (1984), σ. 142 – Εὐπλος, LATYSEV II, σ. 268.

⁵⁸ Συνήθως ἡ ἀπειλούμενη ποινὴ ἦταν ὁ διὰ τῆς πυρᾶς θάνατος. Μάρτυρες σαργανταπέντε, A. SS. Jul. III, σ. 39-41, Ὀρέστης, Ἰωάννου: Ἄγ. Μνημεῖα, σ. 335 – Ἐρασμος, An. Boll. 101 (1983), σ. 10.

⁵⁹ Θεόδωρος στρατηλάτης, A. SS. Nov. IV, σ. 87.

⁶⁰ Διομήδης, LATYSEV II, σ. 286-287, An. Boll. 84 (1966), σ. 164.

⁶¹ «... τὰ τραύματα περιέπε, καὶ τοὺς ἰχῶρας ἀπέματτεν, εἶτα καὶ ὀθονίδες περιέλει καὶ κατεδέσμιε καὶ πᾶσαν ἄλλην θεραπείαν προσήγε...». Τρόφιμος, Δορυμέδων, Σαββάτιος, P. G. 115, στ. 742.

ταν τά τραύματα πού είχαν μετά τά πολλά βασανιστήρια⁶². Ἡ Μυρόπη, ἐπίσης, ἡμέρα καί νύκτα πήγαινε στίς φυλακές καί περιέθαλπε τούς χριστιανούς⁶³. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ δικαστής ἀπαγόρευε καί τήν στοιχειώδη ἰατρική περίθαλψη, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Ἀγάθης καί τοῦ Δουλά⁶⁴, μέ ἀπειλή, μάλιστα, θανατικῆς ποινῆς ἐναντίον αὐτῶν πού ὑπηρετοῦσαν μέσα στή φυλακή ἄν παρέβαιναν τίς ἐντολές του⁶⁵.

Οἱ κρατούμενοι πού εἶχαν γνώσεις ἰατρικῆς περιποιόντουσαν τούς χριστιανούς πού, ἀπό τά βασανιστήρια, ἦταν σέ κακή κατάσταση. Ὁ Παντελεήμων, γιαντρός ὁ ἴδιος, περιέθαλπε μέ τά μέσα πού διέθετε καί θεράπευε τούς συγκρατούμενους του⁶⁶. Τό ἴδιο ἔκανε ἡ Θεοδοσία καί οἱ δώδεκα συγκλητικές ὅταν φυλακίσθηκαν⁶⁷.

Οἱ συγγενεῖς, φίλοι καί ὑπηρετές τῶν κρατουμένων εἶχαν τήν δυνατότητα νά τούς ἐπισκέπτονται στή φυλακή. Τούς πήγαιναν τροφή, ὅπως π.χ. ἡ Ναταλία, ἡ ὁποία πήγαινε στόν Ἀδριανό καί τούς συντρόφους του τήν καλύτερη ποιότητα⁶⁸, καί τούς ἐπέτρεπαν νά μείνουν καί τή νύκτα, ὅπως π.χ. ἡ μητέρα τοῦ Καλλιόπιου, ἡ ὁποία ἔμεινε μαζί του ὅλη τή νύκτα ἢ ἡ μητέρα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἡ ὁποία ἔμεινε τρεῖς ἡμέρες⁶⁹. Ἄλλοτε οἱ φύλακες τούς

⁶² «... ἐκμάσσει τά τραύματα, ὀθῶναι αὐτά διαλαμβάνει καί περισφίγγει. Καί οὕτως ἦν ὑπηρετούμενη τούτοις ἐν πᾶσι καί παντοῖαν θεραπείαν προσάγουσα». Ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ πληροφορήθηκε ὅτι ἡ Ναταλία καί οἱ ἄλλες γυναῖκες περιέθαλπαν τούς χριστιανούς ἀπαγόρευσε τήν εἴσοδο γυναικῶν στή φυλακή. Ἡ Ναταλία κόβει τά μαλλιά της, μεταμφιέζεται σέ ἄνδρα καί μπαίνει στή φυλακή ὅπου συνεχίζει τό ἔργο της. Πληροφοροῦνται αὐτά οἱ ἄλλες γυναῖκες καί χρησιμοποιοῦν τό ἴδιο τέχνασμα. Τά σώματα τῶν συντρόφων τοῦ Ἀδριανοῦ ἦταν «σεσηπότα ἀπό τῶν πληγῶν, ὡς καί σκώληκας ἐξ αὐτῶν ἐξέρχεσθαι καί ἔρπειν καθ' ἑνός ἐκάστου αὐτῶν. Ἐκπλαγεῖσα δέ τήν πληγὴν, ἀπέστειλε τὰς θεράπαινας αὐτῆς καί ἦνεγκε πᾶσαν τήν ὀθονίαν αὐτῆς πολύτιμον οὖσαν. Καί λαβοῦσα διέσπασεν αὐτήν, καί κατέμασσε τήν ἰχώρα τῶν τραυμάτων αὐτῶν, ἐπίδεσμοῦσα τὰς χεῖρας καί τούς πόδας αὐτῶν ἦσαν γάρ διερρωγότες ἀπό τοῦ δεσμοῦ τῶν σιδήρων. Ἐποίησε δέ ἡ Ναταλία ἐν τῇ φυλακῇ ἡμέρας ἑπτὰ παντοῖως θεραπεύουσα αὐτούς...». Ἀδριανός, Ναταλία..., ΛΑΤΥΣΕΒ II, σ. 321, 323. A. SS. Sept. III, σ. 222, 224.

⁶³ Μυρόπη, ΛΑΤΥΣΕΒ II, σ. 171-172.

⁶⁴ Ἀγάθη, ΛΑΤΥΣΕΒ I, σ. 16-17, Δουλάς, A. SS. Jun. II, σ. 1045.

⁶⁵ Πρόβος, Τάραχος..., P. G. 115 στ. 1076.

⁶⁶ Παντελεήμων, P. G. 115 στ. 546.

⁶⁷ Ἡ Θεοδοσία πήρε «ὀθόνην καί τό αἶμα αὐτῶν κατέμασσε καί περιώδευεν τά σώματα αὐτῶν ἦν γάρ καί τῆς ἰατρικῆς μεμνημένη». Προκόπιος, *Inédits byzantins*, σ. 118.

⁶⁸ Ἀδριανός, Ναταλία..., ΛΑΤΥΣΕΒ II, σ. 320. A. SS. Sept. III, σ. 224 – Βλάσιος, ΛΑΤΥΣΕΒ I, σ. 331 – Καπιτωλίνα καί Ἐρωτῆς, A. SS. Oct. XII, σ. 213 – Πιόνιος, MUSURILLO σ. 150 – Θεοδοσία, An. Boll. 16 (1897), σ. 127.

⁶⁹ Καλλιόπιος, ΛΑΤΥΣΕΒ I, σ. 271-272, Ἰουλιανός καί Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 283.

ἀπομάκρυναν⁷⁰ καί ἀναγκάζονταν νά πηγαίνουν στή φυλακή κρυφά τή νύκτα, ὅπως ἔκανε ὁ Βάρος⁷¹. Ὅταν οἱ κρατούμενοι ἦταν πολύ καιρό μέσα στή φυλακή οἱ ἄρχοντες ἔδιναν μερικές ἡμέρες προθεσμία, πρὶν ἀπό τήν ἐκτέλεσή τους, γὰ τούς ἐπισκεφθοῦν οἱ συγγενεῖς τους. Τέτοια προθεσμία ἔδωσε ὁ ἐπαρχος τῆς πόλεως γιά τόν Μαρκελλίνο καί τόν Μάρκο⁷². Σέ ὀρισμένες, ὅμως, περιπτώσεις ἀπαγόρευαν τήν εἴσοδο στή φυλακή τῶν συγγενῶν κρατουμένων, ὅπως τοῦ στρατηλάτη Θεόδωρου, τῆς Ἰουλιανῆς, τῆς Θεοδώρας.

Ἡ σύζυγος μπορούσε ἐκούσια νά ἀκολουθήσει τόν σύζυγο στή φυλακή. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ περίπτωση τοῦ συγκλητικῆς Θεόδοτου. Ἡ γυναῖκα του σέ προχωρημένη ἐγκυμοσύνη τόν ἀκολούθησε στή φυλακή ὅπου γέννησε πρόωρα, «τὴν ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου μὴ φέρουσα κακοπάθειαν», τόν Μάμα. Μετά τόν τοκετό πέθανε⁷³.

Οἱ χριστιανοὶ κρατούμενοι, οἱ ὁποῖοι ἤξεραν ὅτι θά τούς καταδίκαιζαν σέ θανατική ποινή, εἶχαν τήν δυνατότητα νά τακτοποιήσουν μέσα ἀπό τή φυλακή τίς προσωπικές καί περιουσιακές τους ὑποθέσεις. Ὁ Ἰέρων π.χ. κάλεσε στή φυλακή δύο συγγενεῖς του, τακτοποίησε περιουσιακά θέματα καί ἔδωσε τίς τελευταῖες του ὁδηγίες⁷⁴.

Φαινόμενα δωροδοκίας τῶν φυλάκων, παρά τήν ἀπαγόρευση τοῦ νόμου⁷⁵, παρατηροῦνται πολλά τήν ἐποχή αὐτή. Ἐκεῖνοι πού ἤθελαν νά ἐπισκέπτονται ἐλεύθερα τούς φυλακισμένους χριστιανούς ἔδιναν χρήματα στοὺς φύλακες, οἱ ὁποῖοι τούς ἐπέτρεπαν τήν εἴσοδο⁷⁶. Ὁ Διομήδης ἔμπαινε στίς φυλακές ἐλεύθερα λόγω τῆς ἰατρικῆς του τέχνης. Παρ' ὅλα αὐτά ἔδινε καί χρήματα στοὺς φύλακες⁷⁷. Ὁ Βάρος δωροδόκησε τούς φύλακες καί μπήκε νύκτα στή φυλακή. Ἐλυσσε τίς ἀλυσίδες τῶν κρατουμένων, ἔβγαλε τά πόδια τους ἀπό τό ξύλο, τούς ἔπεισε νά φάνε καί ἄρχισε νά συζητεῖ μαζί τους. Ὅταν οἱ στρατιῶτες πήγαν νά πάρουν τούς φυλακισμένους γιά νά τούς μεταφέρουν στό δικαστήριο βρῆκαν ἐκεῖ τόν Βάρο, ὁ ὁποῖος τούς

⁷⁰ Ὁ διάκονος Φιλίας μέ ἐντολή τοῦ ἐπισκόπου πήγε στή Καισάρεια νά βρεῖ τόν Ἀρτέμωνα. Τόν βρῆκε στή φυλακή, ἔμεινε λίγο μαζί του καί ἔφυγε μετά ἀπό ἐντολή τῶν φυλάκων. Ἀρτέμων, *Menaea Mart.* 24.

⁷¹ Βάρος, Κλεοπάτρα, A. SS. Oct. VIII, σ. 428, P. G. 115, στ. 1141.

⁷² Σεβαστιανός..., P. G. 116 στ. 796.

⁷³ Μάμας, Ιωάννου: Ἀγ. Μνημεῖα, σ. 339-340.

⁷⁴ Ἰέρων, A. SS. Nov. III, σ. 333, 337.

⁷⁵ D. 48.3.8 – Th. Mommsen, *Le droit pénal*, I, σ. 354-356, U. Brasilello, *Repressione penale nel diritto romano*, Napoli 1937, σ. 409.

⁷⁶ Γεώργιος, P. G. 115 στ. 148 – Βασίλειος ἐπ., A. SS. April. III, σ. LVIII.

⁷⁷ Διομήδης, ΛΑΤΥΣΕΒ II, σ. 287, An. Boll. 84 (1966), σ. 164.

δήλωσε τήν χριστιανική του ιδιότητα. Μετά από αυτή τήν δήλωση τόν συνέλαβαν⁷⁸. Ἄλλά καί οἱ ἴδιοι οἱ κρατούμενοι δωροδοκοῦσαν τούς φύλακες γιά νά τούς ἐπιτρέπουν νά βγοῦν ἀπό τή φυλακή ὑπό τόν ὄρο ὅτι θά ἐπιστρέψουν⁷⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δωροδοκίας τοῦ κομενταρησίου ὑπάρχει στό μαρτύριο τοῦ Ἰέρωνα. Ὁ Βίκτωρ, κρατούμενος μαζί με τόν Ἰέρωνα, δέιλιασε καί θέλησε νά φύγει. Ζήτησε ἀπό τόν κομενταρήσιο νά ἀπαλείψει τό ὄνομά του ἀπό τά βιβλία μέ ἀντάλλαγμα τήν δωρεά ἑνός κτήματος. Ὁ κομενταρήσιος πού εἶχε ἄλλο κτήμα ὁμορο μέ τό δωριζόμενο δέχθηκε τήν πρόταση. Ἀμέσως συντάχθηκε καί ὑπογράφηκε τό συμβόλαιο καί ὁ Βίκτωρ βγήκε ἀπό τήν φυλακή⁸⁰.

Διαφορετική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς καλῆς μεταχειρίσεως τῶν κρατουμένων ἀπό τούς φύλακες ὅταν τούς συνέδεε προσωπική φιλία. Ὁ καπικλάριος λόγω φιλίας περιποιόταν τόν Προκόπιο. Μετά τά βασανιστήρια ἔβαλε τόν Προκόπιο στήν «ἐσωτέρα» φυλακή «διά τόν φόβον τοῦ ἡγεμόνος», ἀλλά «ὑποστρώσας χόρτον καί σινδόνα ἐφαπλώσας ἀπέθετο τό σῶμα τοῦ Προκοπίου»⁸¹.

Ἐκτέλεση τῆς θανατικῆς ποινῆς πού εἶχε ἐπιβληθεῖ στό χριστιανό ἦταν δυνατόν νά γίνει μέσα στή φυλακή⁸². Ὁ Δημήτριος π.χ. ἐκτελέσθηκε μέσα στή φυλακή. Στίφος στρατιωτῶν μπῆκε καί τόν θανάτωσε μέ τίς λόγχες⁸³. Ὁ Λουκιανός «βρώσεως καί πόσεως μή μεταλαθῶν» πέθανε μέσα στή φυλακή⁸⁴. Ἡ Ἐρωτηίς πέθανε, ἐπίσης, ἀπό λιμό παρ' ὅλο ὅτι ὁ ἡγεμών εἶχε δώσει ἐντολή νά τῆς δίνουν ἄρτο καί ὕδωρ. Ἡ ἴδια δέν δεχόταν νά φάει καί τήν ἄφησαν νά πεθάνει⁸⁵. Στό χῶρο τῆς κρατήσεώς τους, μέσα στή φυ-

⁷⁸ Βάρος, Κλεοπάτρα, A. SS. Oct. VIII, σ. 428-429.

⁷⁹ Ἀδριανός, Ναταλία..., LATYSEV II, σ. 321, A. SS. Sept. III, σ. 222 – Ὁ ἡγεμών Θηβαΐδας φυλακίζεται καί πρὶν ἐμφανισθεῖ στόν Διοκλητιανό «ἔδωκεν φανερά χρήματα» καί ζήτησε νά τοῦ ἐπιτρέψουν νά ἐπισκεφθεῖ τούς ἀδελφούς του. Οἱ φύλακες τόν ἄφησαν. Φιλῆμων, Ἀπολλώνιος..., A. SS. Mart. I, σ. 898. – Στήν Αἴγυπτο σύμφωνα μέ τό ἑλληνοαιγυπτιακό δίκαιο ὁ κρατούμενος εἶχε τό δικαίωμα νά ζητήσει νά βγεῖ ἀπό τήν φυλακή μέ ἐγγύηση. Ἀπῆλυθε τήν αἴτηση στόν ἀρμόδιο ἄρχοντα. Ἀλλά καί ὁ διευθυντής τῆς φυλακῆς εἶχε τό δικαίωμα νά ἀφήσει ἐλεύθερο τόν κρατούμενο. Ἡ ἀπελευθέρωση, ὅμως, αὐτή ἦταν πρόσκαιρη καί δέν παρήγε ἔννομα ἀποτελέσματα καί ὑπό τόν ὄρο ὅτι θά ὀριζόταν ἐκ τῶν προτέρων ἡ διάρκεια. R. TAUBENSCHLAG, L' emprisonnement dans le droit gréco-égyptien, ἐν Opera Minora 2, σ. 717.

⁸⁰ Ἰέρων, A. SS. Nov. III, σ. 333-337.

⁸¹ Προκόπιος, Inédits byzantins, σ. 107.

⁸² Βλ. D. A. G. R. s.v. carcer, σ. 918 «...en cas de condamnation, lancés dans le cachot par une ouverture de la voûte: là on les étranglait comme les complices de Catilina, ou on les laissait mourir de faim comme Jugurtha».

⁸³ Δημήτριος, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἀγ. Μνημεῖα, σ. 46, A. SS. Oct. IV, σ. 91.

⁸⁴ Λουκιανός, Menaea Oct. 15.

⁸⁵ Καπιτωλίνα καί Ἐρωτηίς, A. SS. Oct. XIII, σ. 216.

λακή, ἐκτελέσθηκαν οἱ στρατιῶτες πού ἦταν μαζί μέ τόν Καλλίστρατο⁸⁶. Ἡ Μυρώπη μετά τά βασανιστήρια πέθανε μέσα στή φυλακή⁸⁷. Ὁ Λικίνιος εἶχε ἐκδώσει διαταγή νά φυλακίζουν τούς χριστιανούς καί νά μὴν τούς δίνουν οὔτε τροφή οὔτε ὕδωρ ὥστε νά πεθαίνουν ἀπό λιμό⁸⁸.

Ἡ τύχη τῶν κρατουμένων δέν ἦταν πάντοτε ἡ ἐπιβολή ποινῆς, καί μάλιστα τῆς θανατικῆς. Σέ σπάνιες περιπτώσεις οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν μετά ἀπό αὐτοκρατορική ἐντολή, ἀλλά καί οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες, ἐλευθέρωναν τούς κρατούμενους. Ὁ ἡγεμών Μελιτηνῆς π.χ. ἔστειλε στό Δέκιο τά ὑπομνήματα γιά τόν Ἀκάκιο. Ὁ αὐτοκράτωρ μέ ἐπιστολή του ἔδωσε ἐντολή νά ἀποφυλακισθεῖ ὁ Ἀκάκιος⁸⁹.

Ἰδιαίτερη μεταχείριση ἀπό τόν δικαστή μαρτυρεῖται γιά τίς γυναῖκες χριστιανές. Δέν τίς φυλάκιζε ἀμέσως μετά τήν ὁμολογία, ἀλλά τίς παρέδιδε σέ γυναῖκες εὐγενεῖς καί κύρους γιά νά τίς νοουηθῶν. Ἐάν ἡ προσπάθεια αὐτή νά τίς ἀποσπάσουν ἀπό τόν χριστιανισμό ἀποτύγχανε ἀκολουθοῦσε ἡ φυλάκιση. Π.χ. ὁ αὐτοκράτωρ παρέδωσε τήν Κυριακή «εἰς τήρησιν γυναικί ἀξιολόγῳ καί σώφρονι»⁹⁰. Ὁ Βαλεριανός ἀφοῦ ἀνέκρινε τόν Νεμέσιο τόν φυλάκισε. Τήν κόρη του, ὅμως, Λουκίλλα «Μαζίμα τῇ ἱερείᾳ πρὸς τήρησιν παρεπέμψατο»⁹¹. Ὅπως προκύπτει ἀπό τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν δέν ὑπῆρχε χωριστή κράτηση ἀνδρῶν καί γυναικῶν, διάκριση δηλ. μεταξύ γυναικείων καί ἀνδρικών φυλακῶν⁹².

Γιά τήν λειτουργία τῶν φυλακῶν ὑπῆρχε εἰδικό προσωπικό. Οἱ τοπικές ἀρχές εἶχαν τήν ἐποπτεία τῶν δημοτικῶν φυλακῶν καί ὁ διοικητής τῆς ἐπαρχίας τῶν κρατικῶν. Στρατιωτικός πού ἀνήκε στό officium τοῦ διοικητῆ διηύθυνε τίς κρατικές φυλακές. Διευθυντής τῆς φυλακῆς ἦταν συνήθως ὑπαξιωματικός πού ὀνομαζόταν optio custodiarum, veteranus legionis, geminae ex optione custodiarum⁹³. Στίς διαταγές του εἶχε στρατιῶτες πού ἐκτελοῦσαν χρέη φυλάκων, carcerarii. Ὁ κλειδοῦχος τῆς φυλακῆς ὀνομαζόταν

⁸⁶ Καλλίστρατος, P. G. 115, σ. 898.

⁸⁷ Μυρώπη, LATYSEV II, σ. 173, Synax. Eccl. CP. σ. 274.

⁸⁸ Ἐπί Λικινίου «πλήθη ταῖς φυλακαῖς ἐμβληθέντα, λιμῷ διεφθείρστω». Δονάτος, Μακάριος..., A. SS. Maii V, σ. 150.

⁸⁹ Ἀκάκιος, Synax. Eccl. CP. σ. 610.

⁹⁰ Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 303.

⁹¹ Στέφανος π., LATYSEV II, σ. 260.

⁹² Βλ. καί D. A. G. R. s.v. carcer, σ. 919.

⁹³ G. LOPUSZANSKI, La police romaine et les chrétiens, σ. 38. Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς διευκρινίζει «Un beneficiarius (C J L, III, 3412) et un frumentarius qu' on voit chargés de la cura carceris ne semblent l' avoir exercée que par interim».

καπικλάριος (clavicularius)⁹⁴. Ὁ κομενταρήσιος (commentariensis) τηροῦσε τὰ βιβλία καταγραφῆς τῶν ὀνομάτων τῶν φυλακισμένων. Ἡ ἀρμοδιότητά του αὐτή ἦταν σημαντική καί ἦταν στή δικαιοδοσία του ἡ δυνατότητα ἀπελευθερώσεως τῶν κρατουμένων, ἐάν δηλ. ἔσβηγε τό ὄνομα ἐνός φυλακισμένου ἀπό τὰ βιβλία του αὐτός ἦταν ἐλεύθερος. Λόγω αὐτῆς τῆς ἀρμοδιότητος τὰ κείμενα τῶν μαρτυρίων μνημονεύουν πολλές περιπτώσεις δωροδοκίας τοῦ κομενταρησίου⁹⁵. Στό γραφεῖο του ὑπῆρχαν οἱ γραφεῖς (chartularii, applicitarii).

⁹⁴ Ὁ καπικλάριος φρόντισε τόν Προκόπιο μέσα στή φυλακή, ἐπειδή ἦταν παλιός του φίλος. Προκόπιος, *Inédits byzantins*, σ. 107.

⁹⁵ Ἰέρων, *A. SS. Nov. III*, σ. 333-337. Βλ. ἀν. σ. 122.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΤΑΦΗ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

Στό ρωμαϊκό δίκαιο ὑπάρχουν περιορισμοί ὀρισμένων δικαιωμάτων εἴτε ὡς παρεπόμενες ποινές εἴτε, τήν τελευταία περίοδο, ὡς κύριες ποινές. Οἱ περιορισμοί αὐτοί ταξινομοῦνται σέ πέντε κατηγορίες: ἡ ἀπαγόρευση ἐνταφιασμοῦ καί ἡ καταδίκη τῆς μνήμης, ἡ στέρηση τοῦ δικαιώματος διαθήσεως, ἡ ἀτιμία, ἡ ἀδυναμία ἐπιδιώξεως ἀξιωμάτων καί τοῦ νά εἶναι μέλος τῆς συγκλήτου, ἡ ἀπαγόρευση ἐκτελέσεως ὀρισμένων πράξεων¹.

Ἡ ἀπαγόρευση ἐνταφιασμοῦ ἐμφανίζεται ἀποκλειστικά ὡς παρεπομένη ποινή τῆς κεφαλικῆς, πού ἔχει ἀπαγγελθεῖ ἀπό δικαστή, ἀδιακρίτως ἐγκλήματος ἢ τρόπου ἐκτελέσεως. Ἔτσι σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου² ἀπαγορευόταν νά ἐνταφιασθεῖ τό πτώμα τοῦ ἐγκληματία πού εἶχε ὑποστῆ κεφαλική ποινή. Δέν γινόταν ἐνταφιασμός στίς περιπτώσεις ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς διά πυρᾶς ἢ καταποντισμοῦ στή θάλασσα, σέ ποταμό ἢ λίμνη. Στή περίπτωση σταυρώσεως ἄφηναν τό σῶμα νά ἀναλωθεῖ στόν τόπο τῆς ἐκτελέσεως³. Στήν περίπτωση ἐκτελέσεως μέσα στή φυλακή ὁ δήμιος ἔσυρε τό πτώμα μέσα ἀπό τούς δρόμους τῆς Ρώμης⁴ καί τό ἔρριχνε στόν Τίβερι. Τό ἴδιο συνέβαινε καί μέ ἐκείνους πού σέ πε-

¹ TH. MOMMSEN, *Droit pénal*, III, σ. 336-337. – Γιά τήν καταδίκη τῆς μνήμης βλ. Δ. ΓΚΟΦΑΣ: Ἱστορία καί Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, Ἀθήνα 1986, σ. 119 – C.A. BOURDARA: *Quelques cas de damnatio memoriae à l' époque de la dynastie macédonienne*, ἐν *J.Ö.B.* 32/2 (1982), σ. 337-346.

² Αὐτός ὁ κανόνας δικαίου δέν εἶναι γνωστός. Εἶναι γνωστός, ὁμως, ἐκεῖνος σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ἀπαιτεῖται νά ζητηθεῖ νά δοθεῖ τό πτώμα. D. 48.24.1.

³ Βλ. J. – P. CALLU, *Le jardin des supplices au Bas-Empire*, ἐν *Du châtimeut dans la cité*, *Collection de l' École Française de Rome* – 79, Rome 1984, σ. 337 «...les membres des crucifiés demeurent accrochés au gibet pour nourrir les chiens et les vautours...».

⁴ «τοῖς ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ θανατουμένους ἀγκίστροις τισί μεγάλοις οἱ δήμιοι ἔς τε τήν ἀγοράν ἀνείλκον κάνταθ' εἰς τόν ποταμόν ἔσυρον». Δίων 58, 1.11.15.60, 16.35.